

MIROVNE AKTIVNOSTI U SRBIJI*

Između inicijativa i pokreta

Danas u Srbiji postoji mnoštvo građanskih inicijativa, grupacija i udruženja različitih orientacija i vrsta, koje smo olako spremni nazvati pokretom. Paradoks je da se i sami pripadnici tih grupacija, bez mnogo razmišljanja, također, nazivaju pripadnicima pokreta, a da pri tom nemaju ni najosnovnije elemente koji su bitni za određivanje pokreta, kao što su: izazivanje društvene promene ili uticanje na nju, pokretanje značajnijeg društvenog problema, širok radijus delovanja, masovnija podrška građana i sl.

Poslednjih godina, sa porastom broja angažovanih pojedincaca i grupa vezanih za probleme rata (antiratno delovanje), razvilo se mišljenje da je u Srbiji nastao mirovni pokret. Namera ovog rada je da pokaže da li uistinu danas u Srbiji postoji mirovni pokret u sociološko-politikološkom značenju tog pojma. Da bismo došli do odgovora na ovo pitanje moramo najpre odrediti značenje pojma pokret, navesti osnovne karakteristike mirovnih pokreta, te dati kratak prikaz nastanka, razvoja i delovanja mirovnih aktera u bivšoj Jugoslaviji i današnjoj Srbiji.

Mirovne aktivnosti, u ovom tekstu, objašnjavaju se analizom delovanja i stanovišta alternativnih grupa, organizacija i udruženja građana koja svoje aktivnosti zasnivaju na antiratnim akcijama, antimilitarizmu, kulturi mira i nenasilja. Ovde je, dakle, reč o onim kolektivnim akterima i njihovim oblicima delovanja koja su alternativna i drugaćija od trenutno dominantnog delovanja zasnovanog na sili, mržnji, strahu i manipulaciji.

* Ovaj tekst je nastao kao deo projekta „*Patologija građanskog društva u SR Jugoslaviji*“, koji finansira Savezno ministarstvo za nauku i tehnologiju, a čiji je rukovodilac dr Stjepan Gredelj.

1. Neka teorijska tumačenja društvenih pokreta

Čovek suočen sa strukturnom krizom sveta koja se očituje kao ekonomска, političка, kulturna, moralna i ekološka, uvek i nanovo, u doba „blokiranja razvoja“, postavlja pitanje: Šta raditi dalje? Kriza života je, kažu teoretičari, kriza institucija koje ne mogu jamčiti stabilnost poretka i zadovoljenje potreba. U tom slučaju, postojeće stanje i vrednosti se ili konzervišu ili se menjaju akcijama koje „iskaću“ iz institucionalnih okvira, formirajući tako alternativno delovanje – pokret. Dakle, kriza nosi leve i desne orientacije (neokonzervativni i alternativni odgovor). Ona je realno postojeći socijalni kontekst delovanja pokreta. Uspon neokonzervativnih i desničarskih ideologija i autoritarnih društvenih orientacija, predstavlja, također jedan od odgovora na tu krizu, a time i izazov novim društvenim pokretima.

Smatra se da je sintagma „društveni pokret“ prvi uveo u upotrebu Lorenc Von Stein 1850. godine u knjizi „Povijest društvenog pokreta u Francuskoj od 1789. do danas“. Od tada se taj pojam u društvenim naukama upotrebljava s različitim atributima, tako da s obzirom na različite sadržaje i njihove osnovne socijalne nosioce pokreti mogu biti: politički, nacionalni, verski, kulturni, alternativni, klasni, autoritarno-populistički itd. Ipak, najšira i često upotrebljavana podela je na emancipatorske (koji šire polje ljudske slobode i demokratije) i neemancipatorske (koji te prostore sužavaju).

Kao i svaki fenomen i pojam iz područja društvenih nauka, i pojam društvenog pokreta teško je definisati i tumačiti. Zbog toga ćemo se zadržati samo na nekoliko, po našem sudu najrelevantnijih teorijskih tumačenja društvenih pokreta, koje ćemo ukrašto izložiti zbog razumevanja samog pojma i njegovih osnovnih karakteristika.

Agnes Heller smatra da „pokreti nastaju kada su ljudske mase u pokretu mada se uopšte ne pomeraju.“¹ Po njenom mišljenju ovaj pojam se može rabiti samo u slučaju „ako je pokret mase izazvan nekim problemom, uglavnom jednim problemom, koji može biti socijalne, političke ili duhovno-kulturne prirode, ili kombinacijom ova tri elementa“.² Po ovom tumačenju, pokreti imaju sledeće karakteristike:

¹ Agnes Heller, „Pokreti“, *Naše teme*, br. 10/1984, Zagreb, str. 1831.

² Isto, str. 1831.

a) da bi bili delotvorni oni moraju uvek izrasti iz nekog sistema potreba, koje moraju biti nezadovoljene da bi se javila motivacija za delovanje;

b) sastoje se od pripadnika različitih slojeva društva. Pripadnost pokretu nije determinisana podelom rada, pa se pripadnici pokreta nalaze u različitim socijalnim stratumima. U modernim pokretima čin sudelovanja u pokretu prevazilazi granice stratifikacije, tj. onu funkciju i položaj koju članovi inače vrše i imaju u društvu. „Da ponovim, nije funkcija koja se vrši već potreba koja se doživljava – faktor koji određuje hoće li se neko priključiti izvesnom pokretu i koji će to pokret biti“;³

c) internacionalni su, šire se izvan nacionalnih granica u skladu sa problemima koji uslovljavaju krizu, a koji također više nisu samo lokalni i regionalni već i globalni;

d) „pokreti imaju svoje uspone i padove“, povremeno mogu da ostvare svoje ciljeve i da izgube razlog svog postojanja, ili da problem koji ih podstiče izgubi svoju privlačnost. No, bez obzira da li je pokret u krizi ili je prekinuo svoje postojanje on u svakom slučaju ima određen uticaj na društvo, afirmišući neke nove poglede, ideje i stavove, koji su često u svom nastanku i transformaciji netransparentni i golin okom odmah nevidljivi. „Pokreti nas podstiču da koristimo svoje slobode bez obzira da li se cilj postiže ili ne i da li je taj cilj realan ili utopijski. Pokreti su energija u aristotelovskom smislu po tome što njihov cilj nije samo izvan njih, već su oni više-manje sami sebi cilj“.⁴

Francuski sociolog Alain Touraine, predstavnik sociologije delovanja, svoju analizu društvenih pokreta⁵ zasniva na razlikovanju tri tipa novovekovnog društvenog razvoja koje karakterišu i osobeni tipovi društvenog pokreta. Tako je za trgovacko društvo karakterističan građanski pokret za prava i slobode čoveka, za industrijsko društvo radnički pokret, a za postindustrijsko društvo presudni su novi društveni pokreti. On pokazuje da je suton radničkog pokreta, kao strukturne odrednice industrijskog društva, posledica premeštaja konflikt-a van sfere rada. Na taj način, središnji društveni akteri u postindustrijskom društву postaju novi društveni pokreti. Glavni izvor konflikt-a više nije preraspodela dohotka i

³ Isto, str. 1834.

⁴ Isto, str. 1840.

⁵ Alain Touraine, *Sociologija društvenih pokreta*, Radnička štampa, Beograd, 1983.

težnja za okončanjem ekonomske eksploracije, već borba za uticaj u procesima društvenog odlučivanja. On nove društvene pokrete definiše kao oblike kolektivne volje i delovanja koji iniciraju nove zahteve. Društveni pokreti su rezultat konflikta kulturne usmerenosti, a ne „protivrečnosti određenog vladajućeg sistema“.⁶ Bit društvenih pokreta je borba za uspostavljanje „kontrole nad određenim društvenim poljem“. To su nova polja, polja borbe za osvajanje identiteta i kvalitete života, ali i borbe za mir i kulturu nenasilja.

Alberto Melluci, pak, ukazuje na to da je pokret teško definisati koncepcionalno, jer ima mnoštvo pristupa koji se teško upoređuju, pa pokrete definiše kao sisteme kolektivne akcije ili delovanja: „Ono što se, empirijski, naziva društveni pokret, u stvari je sistem akcije koji povezuje mnoštvo orientacija i akcija.“⁷ On pokret ne definiše institucionalno, već je on za njega „empirijska rezultanta diferenciranih društvenih procesa.“⁸ Za njega objasniti pokret znači objasniti društvenu prirodu kolektivne akcije, a „savremena kolektivna akcija predstavlja oblik mreža (networks) poluronjenih u svakodnevni život.“⁹ Normalnu situaciju pokreta predstavlja mreža malih grupa koje su u međusobnoj interakciji, što zahteva osobni angažman u isprobavanju i praktikovanju kulturne inovacije. Pokreti se pojavljuju samo povodom specifičnih problema, kao npr. velike mobilizacije za mir, abortus, protiv nuklearne politike i predstavljaju deo savremene kolektivne akcije, koja utiče na kulturne kodove i promenu simboličkog sistema.

Tom Bottomore društveni pokret definiše kao kolektivni napor da se provede ili spreči promena u postojećem društvu. Po njemu pripadati pokretu znači „slagati se s određenim socijalnim stavovima ili doktrinom, izražavajući to u svakodnevnim političkim raspravama i biti spreman na sudjelovanje u povremenim akcijama kao što su demonstracije ili pobunjenički zborovi.“¹⁰

⁶ Isto, str. 133.

⁷ Alberto Melluci, „Kraj društvenih pokreta“, *Naše teme*, br. 10/1984, Zagreb, str. 1846-47.

⁸ Alberto Melluci, „Pokreti kao poruke“, *Pitanja*, br. 3-4/1988, Zagreb, str. 24.

⁹ Alberto Melluci, „Social Movements and the Democratization of Everyday Life“, u J. Keane (ed.), *Civil Society and the State*, Verso, London, New York, 1988.

¹⁰ Tom Bottomore, *Politička sociologija*, Kulturni radnik, Zagreb, 1987, str. 67.

Pored gore navedenih izvoda, tumačenja i određenja pojma društvenog pokreta, navećemo i dve definicije domaćih autora (koje sistematizuju sve ključne elemente iz teorija o društvenim pokretima) i koje nam ujedno mogu poslužiti kao radne definicije.

Anton Bebler smatra da neka grupa postaje pokret tek onda kada se zalaže za neki značajan društveni cilj i kad postaje značajna društvena grupa, tj. kada ima značajan uticaj u društvu. „U užem smislu – društveni pokret je skup međusobno povezanih i organiziranih djelatnosti i nosilaca djelatnosti koji se međusobno povezani i organizirani zalažu za ostvarenje nekog značajnog društvenog cilja.“¹¹ Sličnu, ali precizniju i sadržinski širu i obuhvatniju definiciju društvenih pokreta daje Vukašin Pavlović: „Društveni pokret je kolektivna, javna, dobrovoljna, masovna, manje ili više spontana akcija ljudi koja izrasta iz nezadovoljenih potreba, izražava određene sukobe interesa, pokreće rešavanje značajnih društvenih problema i stremi manjim ili većim društvenim promenama.“¹² U ovoj definiciji su ujedino date i osnovne karakteristike društvenih pokreta na osnovu kojih se oni razlikuju od ostalih udruženja građana i političkih partija.

Dakle, svaki društveni pokret nastaje iz dva razloga: nezadovoljenog sistema potreba i zahteva za promenama. Njegov nastanak govori o određenoj vrsti društvenog konflikta koji nije mogao biti rešen unutar postojećih institucija i datog odnosa društvenih snaga. Elemente *pokreta*, pokret poprima tek onda kad postane *značajna društvena grupa* koja ima određeni *uticaj u društvu*, tj. kada može da uzrokuje ili utiče na određene promene značajnih društvenih ciljeva, a to se obično događa tek onda kada postane *masovan* – kada veliki deo građana shvati i osvesti njegov značaj, ciljeve i posledice koje prouzrokuje.

2. *Mirovni pokret*

2.1. Pojam mira kao analitička kategorija

Mir kao jedan od vekovnih političko-etičkih idea u životu u zajednici, nosi obeležje vrednosti po sebi, koju se gotovo нико не usudi dovoditi u pitanje kao takvu. Moralno odobravanje mira i

¹¹ Anton Bebler, „Suvremena kretanja u mirovnom pokretu“, *Pogledi*, Split, br. 2/1985, str. 64.

¹² Vukašin Pavlović, „Društveni pokreti“, *Leksikon temeljnih pojnova politike*, Školska knjiga, Zagreb, 1990, str. 117.

moralni protesti protiv rata postali su toliko uobičajeni i svakodnevni da su maltene dovedeni u situaciju da označavaju ispraznu retoriku iza koje ne stoji i nameravano delovanje. To je zbog toga što je mir postao omiljena reč, ne samo istinskih pobornika mira, već i uobičajena fraza najžešćih ratnika.

Mir je toliko poželjno stanje odnosa u društvu i među državama, da je teško naći nekoga tko bi mu se, barem sa normativnog aspekta usprotivio. Ali, čim se sa tog aspekta spustimo na pragmatički, na kome se aktivnošću i delovanjem dokazuje istinsko mirotvorno opredeljenje, odmah se uočava rascep. Iz tog rascepa, mogu se, uslovno rečeno, izvesti najmanje tri vrste mirovnjaka.

Prvo, *apsolutni mirovnjaci*, koji su bez obzira na situaciju za primenu samo nenasilnih metoda delovanja. Njima se obično predbacuje da prave nasilnu simetriju između agresora i žrtve, a previđa se istog momenta njihov zahtev za obostrano odustajanje od nasilja, pa ih se zato olako proglašava pristrasnim i „apstraktним mirovnjacima“.

Dруго, то су *uslovni, situacioni mirovnjaci*, tj. они који су у одређеним ситуацијама за ненасилне облике активности, а у одређеним моментима и за насиљно и ратничко решавање проблема. То се углавном односи на насиљно супротстављање у случају одбрамбеног рата, али се зато у случајевима грађанског рата, у коме се веома тешко разлучује шта је одбрамбено, лако налазе и на другој (ратничкој) страни.

Treće, то су „*frazerski mirovnjaci*, који су за мир само на речима, jer znaju da tako о себи стварају позитивну слику, а у свакодневном животу заговорници су насиљних метода решавања проблема. Они своје насиљне методе оправдавају миром: „Mi sada ratujemo da bismo postigli mir“ (Si vis pacem – para bellum). „Neretko je i sam ‚mir‘ идеолошка категорија, оруђе обманjivanja („rat radi mira“). Mir као сврха често оправдева рат као средство и тако га претvara u 'sveti rat' за одбрану мира.“¹³

Zbog toga se u svakodnevnoj političkoj komunikaciji i javnosti, pojavljuje problem identifikacije istinskih pobornika mira čiji će ne samo govor, nego i način delovanja odgovarati tom imenu. Upravo u tom tipu delovanja i načinu reakcije na pojedine akcije i delovanja drugih (nasiљne ili nenasilne), razaznajemo različite tipove mirovnjaka, koji nisu uvek u svakodnevnom животу

¹³ Ljubomir Tadić, „O ratu i miru“, *Književne novine*, br. 857. od 01. februara 1993, Beograd, str. 1.

baš ovako kruto ideal-tipski određeni, već postoje i međutipovi, koji se najčešće odnose na prvu i drugu gore navedenu grupaciju (apsolutni i situacioni mirovnjaci). Od njih su i sastavljeni mirovni pokreti. Kod absolutnih mirovnjaka taj rascep između retoričkog i delatnog ne postoji, dok se kod uslovnih pojavljuje problem jer se ne može tačno uočiti kada je nešto odbrambeno, a kada nije, te ih zbog toga jedan deo uvek pronalazimo u sva tri gore navedena mirovna tipa.

Iako su, dakle, svi ljudi uopšteno govoreći za mir, u određenim stanjima kada se to opredeljenje dokazuje i načinom delovanja i ponašanja, vidi se da to i nije baš tako, već da postoje ograničenja koja ga uslovjavaju. „Mir je neutoljiva ljudska želja, ali i rat ima mnoštvo takođe ljudskih poklonika.“¹⁴ Da nije tako, mirovni pokreti ne bi ni imali svoje svrhe i cilj.

O značajnim začecima mirovnih inicijativa kod nas, može se govoriti tek nastankom rata. U daljem tekstu namera nam je da, nakon uočavanja osnovnih karakteristika mirovnog pokreta, ukratko u osnovnim konturama prikažemo razvoj i nastanak mirovnih inicijativa u bivšoj Jugoslaviji, te da izvršimo analizu mirovnih aktivnosti u Srbiji i vidimo da li se može govoriti o mirovnom pokretu ili o nečem drugom.

2.2. Osnovne karakteristike mirovnog pokreta

Mirovni pokret često se još naziva i pacifističkim, jer reč pacifizam svoje izvorište ima u latinskoj reči *pax*, što znači mir, a u doslovnom prevodu pacifizam bi označavao mirovnaštvo. Iako izgleda da su pacifistički i mirovni sinonimi, mnogi ih pojmovno i sadržinski razlikuju kako bi mogli odrediti pojave koje se odnose na borbu za mir. U tom kontekstu, preciznije rečeno, mogli bismo govoriti o mirovnom pokretu kao o antiratnom pokretu, dok bi pacifizam obuhvatao šire značenje i predstavljao bi „zajedničko ime za gledišta i aktivnosti u korist odvraćanja i odbijanja oružanog nasilja kao i očuvanja trajnog mira.“¹⁵

To znači da je pacifizam širi pojam od mirovnaštva i odnosi se na ono stanje pokreta kad on deluje i u ratu i u miru. Dakle o

¹⁴ Isto, str. 1.

¹⁵ Bojan Grobovšek, „Mirovni pokreti“, *Omladinske sveske*, Beograd 1987, str. 89.

mirovnom pokretu možemo govoriti u užem smislu (kao antiratnom pokretu), čiji je primarni cilj obustavljanje rata, sa pretenzijom da nakon toga postane mirovni pokret u onom širem značenju koje je sadržano u pojmu pacifizma i koje podrazumeva širenje antimilitarizma, kulture mira, tolerancije i nenasilja. Ovaj širi aspekt mirovnih aktivnosti vezan je za periode predkonfliktnih i postkonfliktnih situacija, a nemoguć je u vreme samog konflikta, u ovom slučaju, rata. Nasuprot tome, mirovni pokret u užem smislu (kao antiratni pokret) nastaje u vreme oružanih sukoba, ali samo ako se ti sukobi ne odvijaju u vlastitoj zemlji. Tamo gde traje rat, tj. na onom teritoriju na kome se on vodi, nema antiratnih akcija većeg intenziteta i obima. To nam vrlo dobro pokazuje i „naš“ slučaj. Nije došlo do nastanka antiratnog pokreta na područjima gde se rat vodio, ali je zato došlo do nastanka antiratnog pokreta u Srbiji na čijem teritoriju on nije vođen, a koja je učestvovala u njemu.

Nastanak pacifizma¹⁶ vezuje se prvenstveno za neke protestantske sekte (kvekeri, menoniti, Moravsko bratstvo) koje su odbijale upotrebu oružja, služenje vojske, nošenje uniforme. U 19. veku uz ovaj verski pacifizam pojavljuje se i snažni sekularni pacifizam, čije su ideje kasnije dobijale sve više pristalica među radnicima. Kasnije u toku druge polovine 20. veka kada je znatno ojačao, pokret za mir je imao tri velika talasa: pedesetih godina – pokret protiv atomske bombe; šezdesetih – pokret protiv rata u Vijetnamu; na prelazu iz sedamdesetih u osamdesete – antinuklearni kao jedan od najsnaznijih koji ujedno označava i prekretnicu prerastanja starog u novi mirovni pokret. Danas je to u normalnim društвima pokret protiv represivnih tehnologija kojima se ojačava proces militarizacije društva i države.

Prva eksplozija mirovnjaštva, koja je dobila sveevropske razmere nastala je krajem 1981. godine, a odnosi se na novi antinuklearni mirovni pokret.¹⁷ „Prema odlikama kao što su masovnost, trajnost, intenzivnost, kao i istrajnost, pojava mirovnog pokreta je u periodu 1981-1983. godine bar u Zapadnoj Evropi svakako preuzešla sve dosadašnje pojave mirovnih pokreta u evropskoj isto-

¹⁶ O pojmu i razvoju ideje mira i mirovnih pokreta videti: Sonja Liht, „Mir“, *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993, str. 668-673.

¹⁷ Lynn E. Dwyer, „Structure and Strategy in the Antinuclear Movement“, u knjizi Jo Freeman (ed.), *Social Movements of the Sixties and Seventies*, Longman, New York, 1983, p. 148-161.

riji.“¹⁸ Osnovnu okosnicu mirovnih pokreta u Skandinaviji i Zapadnoj Evropi, pored već pomenutih verskih pacifista (hrišćanskih organizacija), čine i ekolozi (Zeleni). Ekološki pokret je, također, protiv naoružavanja i militarizacije društva, a naročito nuklearnog, što ga čini tesno povezanim sa pokretom za mir. Današnji, novi mirovni pokreti su nepartijski i vanparlamentarni, jer se ne vežu za partije i sindikate a, takođe, nisu, kao stari, vezani samo za nacionalne okvire, već su internacionalni. Osnovne organizacione karakteristike ovih pokreta su: kolektivna akcija, dobrovoljnost, otvorenost, masovnost, elastičnost, spontanost, javnost delovanja, difuznost, interesna osnova okupljanja i društvena značajnost problema. „Svojim demokratskim pluralizmom i novim odnosom između masovne spontanosti i političkog angažmana, savremeni mirovni pokret stvara nam široku opozicionu kulturu, razvija nove oblike društvene i političke demokratije (mnogo šire od postojećih političkih partija i institucija) i nudi osobenu pluralističku političku strategiju u čijem su središtu oštra društvena kritika savremene države i njene represivne militarističke politike, kao i upotrebe nuklearne tehnologije, kao osnove novih oblika dominacije.“¹⁹

Mirovni pokret smatra da se mir može očuvati jedino trajnim širenjem granica slobode i demokratije u odlučivanju o pitanjima mira, jer su odluke za opstanak ljudske vrste najmanje dostupne javnoj demokratskoj kontroli i učešću ljudi. Stoga mirovni pokret, zajedno sa ostalim novim društvenim pokretima čini važnu funkciju ograničavanja moći države i razvijanja formi civilnog društva. „Ti pokreti ne smeraju na državnu moć, već samo na zaštitu od nje s pomoću demokratskih zapreka i ravnoteža.“²⁰ Odlučujući značaj pokreta leži u njegovoj odbrani civilnog, antimilitarističkog društva od države.

2.3. Mirovne aktivnosti u bivšoj Jugoslaviji

Za razliku od liberalno-demokratskih poredaka, gde su mirovni pokreti nastali kao svojevrsna nepolitička opozicija državi,

¹⁸ Bojan Grobošek, isto, str. 98.

¹⁹ Vukašin Pavlović, *Poredak i alternativa*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1987, str. 127.

²⁰ John Keane, „Građansko društvo i mirovni pokret u Velikoj Britaniji“, u knjizi *Obnova utopiskih energija*, ur. Vukašin Pavlović, IIC SSO Srbije, 1987, Beograd, str. 396.

ali i u nekoj meri i trenutnim vladajućim odnosima u društvu, u istočno-evropskim i real-socijalističkim zemljama oni su predstavljali sastavni deo državne organizacije, zbog čega ih ni ne možemo svrstati u nove društvene pokrete. Mirovne aktivnosti u tim zemljama uživale su značajnu materijalnu podršku države jer su od nje i osnovane, da bi služile u propagandističke svrhe samih tih sistema, tako da se tu ni nije govorilo o mirovnom pokretu već samo o mirovnim organizacijama. Te mirovne organizacije, svojom delatnošću, uklapale su se u vanjsku politiku svojih zemalja i služile su kao sredstvo za kvazi-legitimaciju tih nedemokratskih poredača i apologetsku odbranu njihove vanjske politike. Metod rada tih organizacija svodio se na dobro pripremljene i organizovane manifestacije, ali nikada ne na proteste i demonstracije. Isti procesi odvijali su se i u tadašnjoj Jugoslaviji.

Jugoslavija u razdoblju „evroraketne krize“ nije bila pozornica masovnog mirovnog pokreta zbog svoje (prema tadašnjem službenom tumačenju) „neblokovske politike“, a osim toga, u krugovima vladajuće elite smatralo se da Jugoslavija kao nesvrstana zemlja daje veliki prilog u borbi za mir u svetu i da je zato nepriemereno da se u njoj pojavljuju nekakve mirovne akcije i protesti koji se zbivaju izvan zvaničnih institucija. Na zvaničnoj, službenoj političkoj sceni postojali su državni organi (Savezni sekretarijat za inostrane poslove) koji su se zalagali za mir, razoružanje, nesvrstavanje i koji su aktivno sudelovali u delatnostima koje se tiču ograničavanja naoružanja u okrilju Ujedinjenih Nacija. Osim toga tu su postojale i društveno-političke organizacije koje su, takođe, imale neke svoje mirovne aktivnosti (npr. preko svojih komisija). Pored tih foruma postojao je i specijalizovani forum zadužen za mirovnaštvo, a to je Jugoslavenska liga za mir, slobodu i ravнопravnost naroda (u daljem tekstu samo Liga za mir). Preko nje je izvođeno simuliranje mirovnog pokreta, organizovanjem raznih mirovnih manifestacija, ali ne i mirovnih protestnih skupova.

Liga je osnovana 1959. godine kao društvena organizacija čiji se oblik delovanja kretao u okviru Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. Njena aktivnost je, kao uostalom i državno-politička aktivnost toga vremena, bila prvenstveno usmerena na međunarodno-političku komunikaciju i odnose. Ogranci Lige za mir postojali su u svim jugoslavenskim republikama. Ona je bila režimska organizacija koja iza sebe nije imala ni članstvo ni pokret, ali je zato dobijala sredstva iz saveznog budžeta. Novac je trošen

najviše na međunarodnu delatnost (što pokazuje da joj je primarna svrha bila političko-propagandne prirode), a za delovanje unutar zemlje trošeno je vrlo malo sredstava i to uglavnom za „mирово-sletske“ priredbe kakva je npr. „Trka mira kroz Jugoslaviju“. Delovanje joj je bilo ograničeno na uzak krug aktivista i iscrpljivalo se u odgovaranju na različite međunarodne inicijative. To je rezultiralo težnjom da mirovni pokret i kod nas postane jedan od alternativnih društvenih pokreta, koji će delovati izvan postojećeg političkog sistema, posebno izvan službenog Socijalističkog saveza.

Smatra se da su prve, alternativne, neinstitucionalne i spontane mirovne akcije, pokrenute u Sloveniji, a bile su vezane uz skraćivanje vojnog roka, civilnu službu, te protiv privilegija oficira i stacioniranja američkih raketa s nuklearnim glavama u Evropi. „Prva alternativna mirovnjačka akcija održana je 1983. godine na Plečnikovom trgu u Ljubljani u kojoj su istaknuti zahtevi za skraćenje vojnog roka – osim toga bila je to i kritika atomskog oružja i njegovih opasnosti po svet. Godine 1984. održan je prvi tabor, koji je problematizirao alternativne odbrambene koncepte, mirovnu kulturu, a 1985. iskristalisa se koncept mirovnog odgoja i civilne službe.“²¹

Prve mirovne inicijative i protesti bili su teritorijalno ograničeni na zapad Jugoslavije. Ostatak zemlje njima je uglavnom bio konsterniran, a vlast zatečena. Stoga se ne može govoriti o postojanju mirovnog pokreta, jer osim ekologa, drugih oblika novih društvenih pokreta na celom jugoslavenskom prostoru nije bilo. O tome govorи i Anton Bebler: „Zašto mi ne možemo govoriti o postojanju mirovnog pokreta u smislu dovoljno masovne usklađene djelatnosti, dovoljno značajnih društvenih subjekata? Mi ovdje imamo posla s društveno značajnim ciljem, međutim, nemamo dovoljno masovne grupe koja bi imala svijest o zajedničkom protivniku ili tendenciji koja bi se borila. U nas je pak veoma malo potrebne povezanosti. U užem smislu te riječi, mi ne možemo govoriti o mirovnom pokretu kod nas.“²² Osim toga, kasnija zbivanja pokazala su da su te prve slovenačke inicijative zadobile nacionalistički karakter, a sve priče o civilnom društvu i novim društvenim pokretima trajale su do osamostaljenja i otcepljenja Slovenije. Ljudi koji su vodili te inicijative i grupe došli su na vlast, ili kako kaže Tomaž Mastnak,

²¹ Andelko Milardović, *Spontanost i institucionalnost*, Kairos, Beograd, 1989, str. 91.

²² A. Bebler, isto, str. 70.

„civilno društvo je došlo na vlast“, a time je prestao snažniji talas tih inicijativa. Danas su na delu novi akteri civilnih inicijativa, ali su one daleko slabije jer u njih više nisu ugrađene nacionalne ideje, tako da mirovne aktivnosti u Sloveniji, danas, imaju malu moć i marginalan uticaj na zbivanja u društvu, slično mirovnim grupama u ostalim novostvorenim državama nastalim raspadom Jugoslavije.

2.4. Mirovne aktivnosti u Srbiji

Počeci rata i totalni raspad jugoslavenske države doveli su u Srbiji do prvih mirovnih aktivnosti, antiratnih reakcija i protesta i to, na početku uglavnog građanskih udruženja i partija. Te mirovne aktivnosti vezane su za ratna zbivanja na osnovu kojih bi ih mogli podeliti u tri faze: predratnu ili pripremno ratnu, ratnu, i pripremno post-ratnu. Svaku od ovih faza karakterišu različiti oblici mirovnih aktivnosti.

U prvoj, *predratnoj ili pripremno-ratnoj fazi*, koja se odnosi na period u kome se rat pripremao (kraj osamdesetih godina) nastajale su razne građanske inicijative, organizacije i grupe²³ koje su nastojale svojim delovanjem da neutrališu, pokazalo se kasnije, daleko moćnije nacionalističko-šovinističke i regresivno-populiističke pokrete. Ove grupe nisu bile isključivo mirovne, već su se pored ostalih pitanja iz svog programskog rada bavile i problemima mira. One su poduzimale samostalne inicijative i akcije za sprečavanje rata i pacifikaciju tadašnjih poluratnih odnosa u društvu. Tako je npr. 1989. godine iz Beograda krenula akcija u kojoj se preko 3000 ljudi pismeno, ugovorom, obavezalo da ni pod kojim uslovima neće primeniti nasilje na pripadnika bilo koje jugoslavenske grupe, nacije ili pojedinca. U martu 1991. godine Autonomne ženske grupe iz Beograda i Ljubljane, uputile su apel „Žene za mir“, protiv militarističke politike u Jugoslaviji. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu je 3. juna 1991. godine održalo u šesnaest gradova Jugoslavije konferenciju za štampu pod naslovom „Stop fašizmu-prolaz građanstvu“. Isto tako u Sarajevu se održavalo zasedanje Preparlamenta Jugoslavije koji je okupljaо građanske stranke, organizacije i udruženja, zalažуći se za formira-

²³ To su npr. Udruženje za Jugoslavensku demokratsku inicijativu, Ženski parlament, Beogradski ženski lobi, Helsinski komitet u Jugoslaviji, Helsinski parlament građana, Forum za etničke odnose, Evropski pokret u Srbiji...

nje mirovnih koalicija nasuprot ratnim. Pretparlament je inicirao Okrugli sto vlasti i opozicije koji je delovao od jula 1991. godine do februara 1992. godine, želeći da proširi krug aktera u procesu odlučivanja o zaustavljanju rata i aktuelnim sporovima i sukobima – potpisivanjem Ugovora o miru. Osim ovih grupa, otpor ratu pružaju i nezavisni mediji. „Vidovi otpora bili su mnogobrojni i raznoliki. Neki su se novinari u medijima pod kontrolom režima, kao što je slučaj na Radio-Televiziji Srbije, dokle god je postojala mogućnost za to borili za profesionalno novinarstvo. Drugi su se borili pretvarajući svoje novine u nezavisne, kao što je slučaj sa listovima „Borba“ i „Svetlost“. Treći su, pak, osnivali nezavisne medije, kao što su Radio B-92, „Vreme“, „Republika“... A otpor ratu počeo je i pre nego što je rat izbio zalaganjem novinara za demokratiju, dijalog, međusobno razumevanje i poštovanje ljudskih prava, a pre svega njihovim zahtevom za profesionalnim bavljenjem novinarstvom u kojem su se kristalizovala sva nastojanja za nezavisnim položajem medija.“²⁴

Prvi manji oružani sukobi pokazali su da je samostalan rad ovih grupa nedovoljan i da se mora uskladiti u jednom pravcu. „Jedinu šansu za sprečavanje totalnog rata možemo naći u sinhronizaciji delovanja marginalnih građanskih stranaka i grupa, nastajućih mirovnih i sindikalnih pokreta kao i u njihovom povezivanju s mirovnim nastojanjima izvan Jugoslavije.“²⁵

Dakle, u ovoj fazi nema nikakvog osnova da se može govoriti o mirovnom pokretu, već samo o građanskim inicijativama i grupama koje svoje delovanje zasnivaju na principima politike mira. One su malobrojne, nedovoljno rasprostranjene (vrlo malo ih ima u drugim delovima Srbije) ali zato njihove akcije u javnosti deluju prodorno i upečatljivo i one čine osnovnu bazu iz koje se u drugoj fazi formiraju mirovne grupe i organizacije.

Drugu, *ratnu fazu* možemo situirati u period leta 1991. godine – jesen 1992. godine, kada prestaju mobilizacije građana Srbije za rat na području republika bivše Jugoslavije. Ovu fazu karakterišu tri vrste mirovnih aktivnosti čiji intenzitet i cilj nije isti, ali se ipak mogu svesti na zajedničku rezultantu – antiratni stav koji je doveo do formiranja *pokreta*. Te mirovne aktivnosti tiču se:

²⁴ Ljubiša Rajić, „Mediji i otpor ratu“, tematski broj lista „Republika“, Beograd, septembar 1993, str. 2.

²⁵ Nebojša Popov, „Šta radi UJDI u ratnim uslovima“, „Republika“, br. 29. od 1.10.1991, Beograd, str. 8.

1) formiranja prvih mirovnih organizacija i grupa;

2) serije protesta protiv mobilizacije i protiv toga što rat vodi JNA, a ne srpska vojska, kao i to što se ne znaju ratni ciljevi. „Od oktobra 1991. godine do proleća 1992. godine u Srbiji je izbilo oko pedeset pobuna rezervista; računa se da je u njima učestvovalo oko 55 000 rezervista.“²⁶

3) izbegavanja vojne obaveze i sakrivanja pred mobilizacijom (u zemlji i u inostranstvu). Umerene procene govore da je oko 150 000 građana, vojnih obveznika napustilo zemlju i otišlo u inostranstvo ne želeći da učestvuju u ratu, i to što zbog racionalnih razloga, a što zbog straha. Neki govore i o mnogo većem broju. „Računa se da je sada iz zemlje, zbog izbegavanja vojnih obaveza – mobilizacije rezervista i redovnog služenja vojnog roka – emigriralo 380 000 osoba, uglavnom muškog pola.“²⁷ Ovome broju svakako treba dodati i one građane koji su ovim ljudima pružili podršku, tj. one građane koji su ih prihvatali, skrivali i pomogli, jer su i sami smatrali da takav čin otpora ratu predstavlja ispravan postupak.

Sve tri vrste aktivnosti nastale su kao reakcija na ratnu situaciju i odvijale su se spontano i paralelno (međusobno povezano i isprepleteno).

Prve proteste protiv rata organizuju građanske grupe i udruženja u Beogradu iz kojih 15. jula 1991. godine izrasta Centar za antiratne akcije. On nastaje iz potrebe građana da se odupru ratu i njegovoj eskalaciji. Aktivnosti Centra su usmerene na dva cilja: kratkoročni i dugoročni. Prvi se odnosi na neposredne antiratne akcije (sprečavanje rata i širenje antiratne propagande), a drugi na utemeljenje civilnog društva i vrednosti o poštovanju ljudskih života (individualnih i manjinskih prava). Kao trajni i najvažniji ciljevi Centra su demilitarizacija Balkanskog poluostrva, njegov ekonomski razvoj i miran suživot svih njegovih naroda.²⁸

²⁶ Brošura, „Dezerteri rata u bivšoj Jugoslaviji“, Žene u crnom, Beograd, 1994, str. 29.

²⁷ Isto, str. 28.

²⁸ „Centar je organizovao prve antiratne demonstracije u julu 1991. godine - „Hod mira“ oko Skupštine Jugoslavije, a zatim početkom rata u Hrvatskoj demonstracije u Pionirskom parku u Beogradu. Od oktobra 1991. godine do januara 1992. godine, svake sedmice održavani su antiratni skupovi u pozorištu „Duško Radović“, pod skupnim nazivom „Beogradski antiratni maraton“. Na tim skupovima govorili su novinari, filozofi, sociolozi, književnici, istoričari, glumci, arhitekte i predstavnici antiratnih grupa iz Ade, Sente, Temerina, Novog Sada, Zrenjanina,

Osim toga, ovim protestima protiv rata priključuju se i građani drugačijih političkih orijentacija (npr. nacionalističkih) koji se ne suprotstavljaju ratu samo iz moralnog uverenja već i iz drugih razloga: emocionalna mržnja prema režimu koji taj rat vodi („Ovaj rat vodi Milošević i njegovi komunistički generali da bi se održali na vlasti“); interesno reagovanje u kom se rat opravdava, ali se u njemu ipak ne želi učestvovati, odbijanje da se učestvuje u ratnim zločinima i ubijanju, itd. To se pre svega odnosi na Vuka Draškovića i pripadnike Srpskog pokreta obnove, čije mirovnjaštvo još ni do danas nije sasvim jasno; da li je to „Vukovo mirovnjaštvo“ istinsko mirovnjaštvo iz moralnog uverenja i racionalnog rasuđivanja ili je to naprosto „protestno mirovnjaštvo“ nastalo iz trenutne situacije što taj rat vodi vladajući režim ili je to možda čak oboje. Ta sumnja se nameće zbog toga što su se Vuk Drašković i njegova stranka (Srpski pokret obnove) u isto vreme zalagali za mir i bili protiv rata, a istovremeno su slali svoje jedinice (Srpsku gardu) na ratišta. Na jednoj strani podržavali su „dezterstvo“ iz JNA, a na drugoj strani organizovali su svoje vojne jedinice. No, bez obzira na motivaciju tih grupa, činjenica je da su tek pojavom „protestnih, Vukovih mirovnjaka“ i pojavom protesta protiv mobilizacije, mirovne inicijative dobine svoju širinu, masovnost, a time i značajnost uticaja na faktore vojno-političke moći. Dezterstvo i neodazivanje na

Pančeva i drugih gradova Srbije. Sva izlaganja na pomenutim skupovima objavljivana su u „Republici“, a imala su i širi odjek u javnosti.

Civilni pokret otpora, nastao u prvim akcijama protiv rata, mesecima je svake večeri organizovao paljenje sveća za sve poginule u ratu, ispred zgrade Predsedništva Srbije, a pokrenuo je peticiju protiv rata, u kojoj je skupljeno oko 70.000 potpisa građana iz velikog broja gradova Srbije.

Na otvorenom prostoru, na ulicama i trgovima Beograda tokom 1992. godine, organizovane su javne akcije u kojima je učestvovalo ponekad i preko 50.000 građana. U takve akcije spadaju pre svega mirovni koncert „Ne računajte na nas“ (22. aprila); „Crni flor“, povodom razaranja Sarajeva (31. maja); „Poslednje zvono“ (14. juna) protiv politike režima; „Klečanje kompozitora“ (14. juna); „Žuta traka“ (15. jula) protiv politike etničkog čišćenja; „Put mira“ (30. juna), kao deo najmasovnijeg posleratnog protesta studenata, „Studentskog protesta '92“. Pored toga, Helsinski parlament građana, u saradnji sa domaćim i stranim mirovnim grupama, organizovao je dolazak brojnih mirovnih grupa iz Italije, Francuske i drugih zemalja Evrope.

Kroz antiratne akcije nastajala su nova udruženja i institucije koje su trajno angažovane protiv rata, kao što su, pored Centra za antiratnu akciju, još i Beogradski krug, Autonomne ženske grupe, Fond za humanitarno pravo...“

Iz tematskog broja „Antiratne akcije (1991-1992)“, list „Republika“, februar 1993, Beograd, str. 2.

mobilizaciju bili su masovna pojava. „Prema jednom izvoru, mobilizacija je uspevala, u proseku, samo u 47% slučajeva. Spontani otpori mobilizaciji i napuštanje fronta su gotovo dnevno proizvodili pobune vojnih obveznika i njihovih roditelja širom Srbije.“²⁹

Taj period od jeseni 1991. godine do kraja leta 1992. godine možemo s obzirom na značaj pitanja koja su tim aktivnostima pokrenuta i s obzirom na broj aktivnih učesnika, označiti kao trenutni nastanak mirovnog pokreta, ili bolje rečeno kao *antiratni pokret*. Ti protesti nisu bili homogeni i jednoznačni sa stanovišta odnosa prema ratu, jer jedan broj učesnika, a ponegde i preovladavajući (kao npr. u Valjevu, Loznici, Topoli, Kruševcu, Knjaževcu, Užicu, Nišu, Kragujevcu...) nije bio isključivo protiv rata kao takvog, već protiv „ovakvog vođenja rata“, jer iako je vršena mobilizacija od strane državnih organa Srbije i Jugoslavije, zvanično nije bilo proglašeno ratno stanje i „Srbija nije bila u ratu“, a ciljevi rata nisu bili jasno određeni. Dakle, ovo antiratno raspoloženje bilo je uglavnom antiarmijsko (protiv JNA) i protestno – opoziciono nastrojeno s obzirom na trenutnu vladavinu, a vrlo malo istinski pacifistički orijentisano u smislu postojanja građanske mirovne svesti i kulture nenasilja koja bi ostala prisutna kao značajan ideal i mobilizatorska snaga za nastanak mirovnih grupa u tim mestima. Nakon tih protesta u vreme mobilizacije, te grupe u centralnoj Srbiji su prestale da postoje, a samo su u nekoliko gradova Vojvodine iz tih spontanih protesta protiv mobilizacije izrasle i formirale se mirovne grupe i organizacije (Pančevo, Novi Sad, Ada, Temerin, Bečeј, Subotica, Senta, Sombor). Jedan od razloga nestanka tih spontano i kratkotrajno oformljenih, *ad hoc* grupa, bila je i vezanost pokreta za jedan problem. Pokret mora postati nešto više od pokreta samo s jednim problemom jer je u protivnom kratkog veka. Vezanost pokreta samo za jedan problem (u ovom slučaju mobilizaciju), a da se pri tom ne pita za uzroke rata i šire probleme ratne politike, uslovjava rešavanjem tog problema (prestankom mobilizacije, ali ne i rata) prestankom potrebe za protestom i prestankom pokreta.

Tako su antiratni protesti mirovnih organizacija, zajedno sa protestima građana protiv mobilizacije i protestima koji su proizašli iz nekih drugih motiva, formirali *ad hoc* POKRET koji se može uz određene ografe nazvati *mirovnim-antiratnim pokretom*, ali ne i *mirovnim-pacifističkim pokretom*.

²⁹ Vesna Pešić, „Jugoslovenska ratna kriza i mirovni pokret“, *Sociološki pregled*, Beograd, br. 1-4/1992, str. 65-66.

Sada, na delu je treća, *pripremna post-ratna faza*³⁰ koju karakteriše stabilizovanje i disperzivno širenje mirovnih grupa i organizacija. U ovoj fazi mirovne grupe nastoje da svoju delatnost usmere i na druge probleme koji su od interesa za njihove pripadnike i simpatizere (mirovna kultura, nenasilno delovanje, antimilitarizacija društva, prigovor savesti, civilno služenje vojnog roka itd.).

Trenutno u Srbiji postoji sedamnaest mirovnih organizacija, grupa i inicijativa.³¹ Osim tih isključivo mirovnih grupa, postoje i mirovne organizacije tzv. „uskog tipa“³² koje se, pored osnovne delatnosti, bave i problemima mira kao svojom sekundarnom delatnošću. Mirovna aktivnost kod tih organizacija i grupa je samo jedna u nizu aktivnosti. Njih sačinjavaju male grupe ljudi koje pokušavaju stvoriti značajnu pasivnu, antiratnu i pacifističku podršku.

Većina mirovnih grupa nastala je u periodu 1991-1994. godine (šesnaest grupa). Po broju članova to su male grupe od kojih mnoge nisu odmakle dalje od inicijativa. Broje uglavnom od pet do deset aktivnih članova, a samo neke broje više od dvadeset članova. Većina tih grupa (jedanaest) nalazi se u Vojvodini, pet u Srbiji bez pokrajina, dok na Kosovu nema ni jedne. U 80% slučajeva grupe nemaju ni svoje opreme, ni prostorije za rad. Deluju na principu užeg akcionog jezgra koje se sastoji od „vođe“ i nekoliko aktivista.

Mirovne grupe su teritorijalno nerasprostranjene i unutrašnje-organizacijski nedovoljno razvijene za neke veće akcije koje bi im omogućile delovanje na principima pokreta. Osim toga, one još uvek nemaju onu ključnu kritičnu masu pasivnih simpatizera

³⁰ Tekst je pisan krajem 1994. godine.

³¹ To su: Centar za antiratne akcije (Beograd), Centar za antiratne akcije - ogrank Ada, Crepaja za mir, Duhovna republika „Zitzer“ (Trešnjevac), Grupa za mirovne akcije „M“ (Pančevo), Društvo za mir i toleranciju (Bačka Palanka), Mirovni pokret „Naredujemo mir“ pisaca, novinara i slikara (Čuprija), Pokret za mir Vojvodine (Novi Sad), Pokret za mir Vojvodine – inicijativna grupa Temerin, Pokret za mir Vojvodine – ogrank Bečeј, Pokret za mir Pančevo, Somborska mirovna grupa, Subotička akcija mira, Škola mira (Kragujevac), Centar za nenasilno rešavanje konflikata (Niš), Žene u crnom protiv rata (Beograd), Žene u crnom protiv rata (Pančevo).

³² To su npr: autonomne ženske organizacije, organizacije za zaštitu ljudskih prava, neke ekološke organizacije te građanska udruženja i inicijative kao što su: Beogradski krug (Beograd), Banatski forum (Pančevo), Helsinski parlament građana (Beograd), Evropski pokret u Srbiji (Beograd), Civilni pokret otpora (Beograd), Građanska čitaonica (Zrenjanin)...

koji čine pokret, kao ni aktivnosti koje bi delovale preventivno a ne *post festum*. To ih onda dovodi u nemogućnost brze socijalne akcije, čime se gubi onaj početni intenzitet aktivnosti i mobilnosti koji je na kraju doveo do pasivizacije članstva.

Ipak i pored toga mirovne aktivnosti u Srbiji (delovanje mirovnih grupa) obeležavaju tri značajne karakteristike:

1) one su temu rata, nasilja i militarizacije društva postavile u polje aktivne, javne rasprave i diskusije. O tome govore, pored već pomenutih protestnih aktivnosti, još dve veoma značajne javne inicijative. Prva je, pokretanje peticije protiv rata kojom se tražilo raspisivanje referendumu u Srbiji, na kome bi se građani Srbije izjasnili o tome, da li su saglasni da naređenjem vlasti budu odvedeni u rat van teritorija Srbije. Prikupljeno je 50 000 potpisa, ali Skupština Srbije nikada nije pristala da to pitanje stavi na dnevni red svojih zasedanja, kao što o tome nije nikada raspisala ni referendum. Druga inicijativa je predlog Zakona o amnestiji, koji je Centar za antiratne akcije (januara 1992) uputio Predsedništvu SFRJ, Predsedniku Republike Srbije i Skupštini Republike Srbije. Zakonom je traženo da se sva lica koja su izvršila krivično delo neodazivanja pozivu i izbegavanja vojne službe i krivično delo samovoljnog udaljavanja i bekstva iz oružanih snaga, oslobođe gonjenja i kazne. Nakon ove početne inicijative, bilo je više pokušaja da se doneše ovaj Zakon o amnestiji, ali bez uspeha.³³

2) one su razvile autonomnu javnu sferu debate, akcije i izražavanja građanske neposlušnosti naspram neodgovorne i rato-borno-nacionalističke vlasti;

3) one su svojim protivljenjem nekontrolisanoj državnoj moći začele važnu fazu borbe za civilno društvo, povećavajući značaj participacije građana u važnim pitanjima za njihov život. Bilo je mnogo onih građana koji su na protestima izjavljivali da su ih mirovne grupe naučile da smeju i mogu izražavati građansku neposlušnost prema neodgovornoj državi koja ih tera u građanski rat.

Sve nas to upućuje na zaključak da u Srbiji ne postoji mirovni-pacifistički pokret, već da su mirovne inicijative i akcije, koje su u jednom, *ad hoc* momentu poprimile elemente pokreta (stvorivši

³³ To je 1992. godine pokušavala Savezna vlada sa tadašnjim premijerom Milanom Panićem, ali je skupštinska većina bila protiv; zatim 1993. godine svoj predlog Zakona o amnestiji podneli su advokati Buturović i Stanić, ali je rasprava o njemu odložena na neodređeno vreme. I Republički parlament se jednom prilikom izjasnio protiv pomilovanja (za amnestiju je glasalo samo 23 od 250 poslanika).

mirovni-antiratni pokret) kasnije ostale razapete između inicijativa i pokreta. O mirovnom pokretu u pacifističkom smislu može se govoriti samo za područje Beograda, ali ne i za područje Srbije. Uzroci takvog stanja ne leže samo u društveno-političkoj sferi (ne-postojanju civilnog društva) već i u socijalno-psihološkoj (problemu nedostatka motivacije za angažovanje u tim grupama).³⁴

Ono što ipak danas u Srbiji postoji to su mirovne inicijative i grupe, kao i poneka mirovna organizacija (kao što je npr. Centar za antiratne akcije iz Beograda), sa težnjom da prerastu ka višim oblicima organizovanja i efikasnijeg delovanja: koordinaciji, savezima i pokretu.

Žarko Paunović

PEACE ACTIVITIES IN SERBIA
Between Initiatives and Movement

Summary

The paper examines a thesis on the existence of the Peace Movement in Serbia.

The author defines three stages in the development of peace activities distinguishing between the Peace-Antiwar Movement and the Peace Pacifist Movement. The first stage was the Pre-War one, the second was the War stage, and the third was the End of the War stage. During the second stage (autumn 1991 – late summer 1992) the Peace-Antiwar Movement mushroomed, emerging from spontaneous resentment of citizens against the draft. But this process was interrupted when the draft stopped.

After the second stage, peace activities have been undertaken by approximately twenty peace groups, but the Peace-Pacifist Movement has remained stretched between initiatives and movement.

³⁴ O uzrocima neukorenjenosti i nerazvijenosti mirovnog pokreta videti u knjizi Branke Petrović i Žarka Paunovića, *Nevladine organizacije u SR Jugoslaviji*, Otvoreni univerzitet i ECCCR, Subotica, 1994, str. 40-46.